

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

А. БЕЛИЋ

УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у Љубљани, К. ЊИЧА, проф. Унив. у Кракову, Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у Београду, М. РЕШЕТАРА, проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив. у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Београду, ФР. ИЛЕШИЋА, проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани и Х. БАРИЋА, проф. Унив. у Београду.

КЊИГА III.

ШТАМПАЊЕ ОВЕ КЊИГЕ ПОТПОМОГНУТО ЈЕ ИЗ ЗАДУЖБИНА СРП.
КР. АКАДЕМИЈЕ: арх. НИЋИФОРА ДУЧИЋА и Д-ра. ЉУБ. РАДИВОЈЕВИЋА.

БЕОГРАД, 1922—1923.

Završetak *-u* u *gen. sing.* muških imenica u slovenskom jeziku.

Poznata je stvar da srpskohrvatski jezik niti ima niti je kada imao toga završetka, dok ga prilično mnogo ima u slovenskom. Koliko ga tamo ima i u sadašnjim dijalektima i u starijim jezičnim spomenicima, to je pokazao Oblak u Jagićevu *Archiv*-u 11, 411 — 420; on je sasvim tačno i konstatovao da se taj završetak nalazi (po pravilu uz *-a*) samo kod muških imenica što u *nom. sing.* imaju jedan slog i tvrdu osnovu, a kao vrlo rijetke izuzetke spominje s jedne strane dvosložno *nohet*, „koje se opet izgovara kao jedan slog (*noht*)“ a s druge strane *mož* i *panj* s mekom osnovom. Oblak naročito ističe jednosložnost imenica što mogu imati završetak *-u*, te nalazi da u kojim slavenskim jezicima (među koje spada i slovenski) taj završetak ne prelazi i među imenice srednjega roda, to biva radi toga što ove posljednje imenice imaju barem dvosložnu osnovu; nego to tumačenje mislim da nam ne treba, nego, kako je sam Oblak dobro kazao da se završetak *-u* nalazi samo kod muških imenica, „jer su sve prave osnove na *-u* bile muškoga roda“, tako treba i kazati da se on nalazi samo kod muških imenica s jednosložnom tvrdom osnovom, jer sve prave osnove na *-u* imaju također (pred osnovnim *-u*) jednosložnu tvrdu osnovu; jednom riječi, u pogledu završetka *gen. sing.* povode se u slovenskom za osnovama na *-u* samo one osnove na *-o* koje se s njima slažu u pogledu roda, opsega i vrste osnove — i akcenta. Oblak se doista obazirao i na akcenat, ali samo u toliko što je konstatovao da završetak *-u*, koji je u slovenskom po pravilu akcentovan i dug (*-û*), osobito vole oni dijalekti koji rado akcentuju završetke; ali uistinu akcenat igra kod ovoga mnogo veću ulogu: završetak *-u* nalazimo naime samo u takih muških imenica koje imaju isti akcenat što ga imaju dvije prave osnove na *-u*, to jest *syn̄* i *med̄*. Kako nam dokazuju moderni slavenski jezici, u praslavensko su doba te imenice imale silazni akcenat na korijenu, i to prva dugi a druga kratki;

zato — da spomenemo samo kako je sada u nas — mi, po poznatim zakonima, imamo kod prve bez promjene dugi silazni akcenat na prvome slogu (*sîn-sîna*), a kod druge kratki silazni na prvome, osim *nom. acc. sing.* gdje se vokal produžuje (*mêd-mêda*). Naprotiv, koje su imenice u praslav. doba imale na korijenu uzlazni akcenat, ili su akcentovale završetke, pa bio tada korijen dug ili kratak, te riječi u slovenskom po pravilu nemaju završetka *-u*; pa zato ga ne nalazimo kod riječi kakve su *brât* (< **brâtr̥*), *sôd* (< **sôd̥*), *bòb* (< **bob̥*). To posljednje donekle nas iznenađuje, jer pored prave osnove na *-u vol̥*, koja je tako obična riječ, a do današnjega je dana sačuvala i u slovenskom jasan trag praslav. akcentuacije na krajnjemu slogu (*vòl-vòla* sa širokim *o*, a srphrv. *vô-vòla*, rus. *воля-воля*), očekivali bismo da će i ona sama donekle sačuvati svoj prvašni završetak *-u*, pa da će se za njom povoditi i druge osnove na *-o* što imaju isti taki akcenat; uistinu Oblak je našao samo jedan put *volu* u Megiserovu rječniku od g. 1744 i (s nenaglašenim završetkom) *vólu* u Davči kod Cirkna, odakle ima i (*bòb-bòba*,) *bóbu*, srphrv. *bòb-bòbo*, rus. *бобъ-бобà*; a što u koruškom dijalektu Junske doline ima *wuaw-wòw̥*, tu, kako sam Oblak kaže, ono *̥* ne mora biti da je postalo od *-u*, nego u tome dijalektu može biti da je postalo od *-a*, što je svakako i priličnije kad je inače završetak *-u* u slovenskom redovno akcentovan; moglo bi dakle biti da se je u slovenskom, iako sporadičnom *vol-volu*, sačuvalo i treći tip praslav. akcentuacije osnova na *-u*, jer nema sumnje da je praslav. **vol̥* imalo akcenat na krajnjim slogovima, a onda bi i *bob-bobu*, zbog jednakosti akcenta (**bob̥-bobà*), bio udešen prema njemu.

Nego, dabome, i gore iskazani zakon ima svoje obligatne izuzetke! To jest, završetak *-u* prodire donekle i među muške imenice s jednosložnom tvrdom osnovom koje su u praslav. doba imale drukčiji akcenat negoli *syn̥* ili *med̥*. Ne može se amo brojiti *mír̥* ‚pax‘, jer je Vukova akcentuacija *mír-míra* sekundarna, kako što to dokazuju naši zapadni dijalekti sa svojim *mír-míra*, s čime se slaže Vukova priložna sveza s *mírom* i rusko *миръ-мира*; sekundarna je i Vukova akcentuacija riječi *dūh-dūha*, *prâh-prâha*, *strâh-strâha*, gdje su i akcenat i kvantitet poremećeni stoga što se u istočnim krajevima *h* ne izgovara te se vokal pred vokalom skraćuje: kako dokazuju naši zapadni dijalekti sa svojim oblicima *dūh-dūha*, *prâh-prâha*, *strâh-strâha* i ruski jezik sa svojim *дыхъ-дыха*, *нопохъ-нопоха*, *црпэхъ-црпэха*, tu je u praslav. doba bio dugi silazni akcenat, te tako slovenski oblici *dūh-dūha*, *duhū*; *prâh-prâha*, *prahū*; *strâh-strâha*, *strahū* idu u kategoriju *sîn-sîna*, *sinū*. Naprotiv treba u izuzetke brojiti ove primjere: a) s pra-

slav. dugim uzlaznim akcentom na korijenu: *grāh-grāha*, *grahū* (srphrv. *grāh*, rus. *зорѡхъ*), *mrāz-mrāza*, *mrazū* (srphrv. *mrāz*, rus. *морѡзъ*), kojima se može pribrojiti i tuđica *žmah-žmāha*, (u Skalara g. 1643) *žmahu* (staroñem. *smac*, novoñem. *Geschmack*), koje su se riječi mogle povesti za *vōl-vōla*, *volu*, s kojim imaju isti akcentat, a ko uzmemo da je kod te posljedñe sačuvan u slovenskom treći tip praslav. akcentuacije osnova na -u (s kratkim korjenitim vokalom i s akcentom na krajñemu slogu), pa i *rēp-rēpa*, (u Cirknu) *repū*, koje pretpostavlja **rēpъ* s uzlaznim akcentom, dok Vukovo *rēp-rēpa* pretpostavlja silazni akcentat a *rēp-rēpa* zapadnih krajeva — **rēpъ-rēpā*; b) s praslav. akcentom na krajñemu slogu a s dugim korjenitim vokalom: *grēh-grēha*, (kod Kastelca g. 1682) „*grēhu*“ (srphrv. *grljeh-grijēha*, rus. *зрѣхъ-зрѣхā*), *hrāst-hrāsta*, (Oblak 417) *hrastū* < *hrastu*, što se slaže s našim *hrāst-hrāsta*, ali ne slaže s ruskim *хрѡстѡъ-хрѡстѡā*, i stara osnova na -i *pōt-pōta*, *poŭ* (srphrv. *pūt-pūta*, rus. *ууѡъ-ууѡū*); c) na oko se ne slažu sa zakonom i, osim već spomenutih primjera za *vol* i *bob*, još neke riječi s vokalom o u korijenu: *spōlu* složenica je od stare osnove na -u *polъ*, za koju srphrv. *spōl* (u Vuka iz Hrvatske) i slov. *spōl-spōla* ne pretpostavlja praslav. silaznu akcentuaciju korijena, ali u slovenskom se akcentuje i *spōl-spōla*, pa to onda dobro odgovara praslav. silaznoj akcentuaciji koju pretpostavlja i u našem jeziku *spōl-spōla*, kako sam ja uvijek čuo izgovarati, istina samo od obrazovanih ljudi; za *nōhet*, za koje Oblak (str. 411) svjedoči da može imati završetak -u, iako to ne potvrđuje primjerima ni iz literature ni iz živoga jezika, on sam kaže da se ta riječ upravo izgovara kao jedan slog, a svakako se je izjednačila u akcentu sa *sin-sīna*, pa stoga može da, prema ovoj posljedñoj, ima u *gen. sing. -u*, srphrv. pak akcentuacija kod proklize (*pōd nokte*) dokazuje da je praslav. *nogstъ* imalo stari silazni akcentat; naprotiv slov. *gōst-gōsta* pretpostavlja stariju akcentuaciju na krajñim slogovima, pa bi onda trebalo reći da se kosi sa zakonom to što može imati u *gen. sing. gōstū*, ali naše *gōst-gōsta* (*zā gōsta*) i rus. *зѡстѡъ-зѡстѡā* dokazuje da je akcentuacija u slov. poremećena; ja znam da se na Doleñskom govori *gōst-gōsta*, pa bi moglo biti da se je i kod ove riječi, kao gore kod *spol*, razvila uz stariju akcentuaciju *gōst-gōsta* novija *gōst-gōsta*; inače i te nove slov. akcentuacije *spōl-spōla* i *gōst-gōsta* možda su udešene prema *vōl-vōla*, a onda bismo i razumjeli zašto kod njih može i da bude završetak -u, a ko je u *vol-vola*, *volu* zbilja sačuvan trag trećeg tipa akcentuacije praslav. osnova na -u; d) ne slažu se nadalje sa zakonom nekolicke osnove s poluglasom u korjenitom slogu, prije svega već spomenuto *pānj-pānja*, *panjū*,

jer već naše *pān-pāna*, a još više rus. *пень-нья*, češ. *peň-pně*, pol. *pień-pnia* itd. sasvim sigurno dokazuju da je tu u praslav. *pnъ* akcenat bio na krajnjemu slogu; tu treba dakle kazati da je u slov. provedena kroz cijelu deklinaciju akcentuacija nominativa jednine, čime je *pānj-pānja* prešlo u kategoriju *sīn-sīna*; to je isto bilo i sa *lān-lāna*, *lanū*, gdje je, i u slov. i u srphrv. *lān-lāna*, akcenat prešao na korjeniti slog, dok je u praslav. **lbnъ* akcenat bio na krajnim slogovima, kako to dokazuje rus. *лѣнь-лѣнѧ*, češ. *len-lnu* (uz novije *lenu*), pol. *len-lnu* itd., tu je dakle i u slov. i u srphrv. provedeno kroz sve padeže ne samo *a* (za *ъ*) iz *nom. sing.* nego i *ńegov* (noviji) silazni akcenat, pri čemu je riječ u slov. prešla u kategoriju *sīn-sīna*, dok je u srphrv. pristupila kategoriji *brāt-brāta*; a da je pak i u slov. *tāst-tāsta*, *tastū*, kao i u srphrv. *tāst-tāsta* (u Dubrovniku i u Virovitici *tāsta*) u praslav. doba akcenat bio također na krajnjemu slogu, dokazuje starorusko *мечнь-мѣтми*, *мѣтми* (uz *мечтми*) *мѣтмѧ*, (uz sadašnje *mětmѧ*), pa je opet i ta riječ prešla u slov. (od česti i u srphrv.) u kategoriju *sīn-sīna*, te tako i u slov. ona može imati u *gen. sing.* *-u*, a u srphrv. se kod proklize akcenat prebacuje, kao da je na korijenu praslav. silazni akcenat: *zā tasta* (odnosno *zā tāsta*); *e*) za sebe stoji stara konzonantska osnova **dъnъ* za koju Oblak (str. 417) iz koruskoga dijalekta Junske doline navodi oblik *dnu*, ali samo u rečenici *od dnu do dnu*, i to je još jedini primjer gdje u tome dijalektu ima završetak *-u*, jer inače nenaglašeno *-ъ*, što ga dosta često ima kao završetak *gen. sing.* (*nōžъ*, *čěpъ*, *stānъ* itd.), može biti, kako Oblak ističe, po zakonima toga dijalekta, i namjesto *-a*; da je i praslav. **dъnъ*, pored srphrv. *dān-dāna* i *ōd dāna* (dakle sasvim kao *sīn-sīna*, *ōd sīna*), bilo akcentovano na kraju, o tome ne može biti i nema sumnje uz slov. *dān-dnē*, *dnēva*, naše (*dān-*)*dnē*, rus. *день-дни*, češ. *den-dne*, pol. *dzień-dnia* itd., ali je opet neobično da je tu u slov. uzet završetak *-u* za oblik gdje nikako nije provedena (kao što jest u srphrv. *dān-dāna*) osnova i akcentuacija nominativa jednine, po čemu je u nas riječ prešla u kategoriju *sīn-sīna*; kad bismo i u slov. imali *dān-*dāna*, a kad bi u junskom dijalektu moglo biti što može da bude u goreškom gdje uz *sīn-sīna* imamo *snū* (Oblak str. 417), tada bismo mogli kazati da je na isti način postalo **dāna* > *dnu* kao *sīna* > *snū*, ali to nije, pa zato taj oblik *dnu* ostaje kao izuzetak koji se teško daje protumačiti; *f*) u izuzetke naprotiv ne možemo računati one stare muške osnove na *-i* što mogu u *gen. sing.* imati završetak *-u* — uz već spomenute *pōt*, *nōhet*, *gōst*, *tāst* još *tatъ* > slov. *tāt-tāta*, *tatū*, jer su one prešle među osnove na *-o*, pa idu i u tome pogledu sa svojim društvom, samo

što bi kod posljednje riječi smetao srphrv. akcenat *tât-tâta*, kako je zabilježen u Broz-Ivekovićevu rječniku, ali Nemanić 1, 13 ima *tât-tâta* (u *ńega* napisano *tât-tâta*), kako što sam i ja uvijek slušao izgovarati u našim sjevernozpadnim krajevima? *g*) izuzetak pravi napokon, što se tiče osnove, prije spomenuta meka osnova *pânj-pânja*, *panjû* i uz *ńu mŏž-možâ*, *možu* (u koruškom spomeniku od g. 1740, Oblak str. 415), koja posljednja riječ svojom akcentuacijom dobro odgovara našem *mûž-mûža* i rus. *мужъ-мѹжа* s praslav. silaznim akcentom na dugom korjenitom slogu, ali je teško razumjeti zašto su se baš samo dvije meke osnove pridružile tvrdima: kod *mŏž* bi se još moglo pomišljati da se je povela za *ńin*, jer se u običnom govoru „*ńin*“ i „*muž*“ često spomińu zajedno, ali što je natjeralo „*pań*“ da se odbije od svojega društva?

I tako nalazimo vrlo malo pravih izuzetaka zakonu da u slovenskom jeziku mogu imati u *gen. sing.* završetak -u samo imenice muškoga roda, s jednosložnim *nom. sing.* i s tvrdom osnovom, koje su u praslav. doba imale silazni akcenat na dugom (**synъ*) ili na kratkom (**medъ*) korjenitom slogu: uprav imamo samo *grêh-grehu*, *hrást-hrastû*, *pŏt-potû* s praslav. dugim nenaglašenim korjenitim slogom, *dân-dnu*, s nenaglašenim kratkim korjenitim slogom, i *pânj-panjû*, *mŏž-možu* s mekom osnovom, kojima treba još pribrojiti *vŏl-volu*, *bŏb-bŏbu*, *grâh-grahû*, *mrâz-mrazû*, *žmah-žmahu*, eventualno i *spŏl-spolu*, *gŏst-gostû*, ako ne uzmemo da je u slov. *vol-volu* sačuvan trag trećeg tipa akcentuacije praslav. osnova na -u. Svakako s druge strane ima toliko primjera što idu po tako formuliranom zakonu, da je *ńegova* ispravnost izvan svake sumńe. Ja sam ih pokupio iz Oblakova članka (O), iz Valavčeve studije o slov. akcentu u *Radu* 47, 30 i d. (V), iz Breznikove gramatike (B), iz Levčeva pravopisa (L), iz Pleteršnikova rječnika (P), ali u tome posljedńemu možda mi je koji umakao; slova uz svaku riječ naznačuju kod koga je posvjedočen *gen. sing.* na -u, a ako nema ni jednog slova, znači da se on nalazi kod sve petorice; imamo dakle:

1. Osnove s dugim silaznim akcentom na korijenu: *cvêť*, *dâr*, *dŏlg* OV, *dûh* O, *glâd*, *glâs*, *grâd* OVBP, *hlâd* O, *jêz* ,nasip' LP, *kâp* O, *klâs* OVP, *krêg* V, *kvâs* OVBL, *lâs*, *lêš* OVP, *líst* OVP, *mâl* ,čas' VP, *mêh* OVLP, *mír* OP, *mrâk* VP, *ŏl* VLP, *pâl* ,glib' V, *pâs* OBLP, *plât* OP, *plêš* ,ples, igra' VL, *prâh*, *râst* VL, *rêd* BLP, *řŏb* ,rub' OVBL, *sâd*, *sât*, *ńin* OVLP, *slêd*, *smêh* VL, *smrâd*, *srâm*, *ńrd* OVLP, *stân*, *strâh*, *tât*, *trâk* VP, *třst* VP, *vâl* OV LP, *vêk* ,plač' V, *vrân* V, *vrât* OVP, *zíd* OVP; *žlêb* OP;

2. osnove s praslav. kratkim silaznim akcentom na korijenu: *dōm* OV, *gōd*, *lêd*, *mêd*, *mōst* OV, *plōt* VBLP, *pōt*, *rōd*; ali ove riječi samo u srphrv. zadržavaju praslav. kratkoću korjenitoga sloga, osim *nom. acc. sing.* gdje produžuju taj slog (*dōma-lēda*, *dōm-lēd* itd.), dok u slov. isto tako produžuju korjeniti slog u *nom. acc. sing.*, pa provode tu akcentuaciju u svim padežima što zadržavaju akcent na korjenitom slogu (*gōd-gōda*, *lêd-lêda* itd.) — Ja mislim da je time dokazano da u slovenskom jeziku završetak *-u* u *gen. acc. sing.* mogu imati samo one muške imenice što su ili same stare osnove na *-u* (*sln* itd.), ili su imenice na *-o* što su starim osnovama na *-u* najbliže, to jest muškoga su roda, s jednosložnom tvrdom osnovom i s praslav. silaznim akcentom na dugom (**sȳnъ*) ili kratkom (**mêdъ*) korijenu, a možda iznimice i s akcentom na krajnjemu slogu (**volъ*).

M. Rešetar.